

żyje, lecz więcej dla szerszego uświadomienia tego faktu uczyniła muzyka folkowa i piosenka niż lekcje języka polskiego.

Co najmniej tyle pożytków dla kształcenia językowego i kulturowego widać w tej chwili z omówionej książki jako dostarczycielki wiedzy i inspiracji.

Kordian Bakula

ORCID: 0000-0002-4049-846X

Uniwersytet Wrocławski

[https://doi.org/10.19195/1642-5782.19\(29\).11](https://doi.org/10.19195/1642-5782.19(29).11)

[rec.] *Марія Зелінська, Комунікативна компетенція молодих носіїв польської мови західних областей України*
[Maria Zielińska, *Kompetencja komunikacyjna młodych użytkowników języka polskiego zachodnich obwodów Ukrainy*],
POSWIT, Drohobycz 2018

Tematyka omawianej publikacji wpisuje się w badania nad błędami obcokrajowców w języku obcym/drugim (dalej: J2). Analizy lapsologiczne mają bogatą tradycję w glotodydaktyce. Za ich początek uznaje się artykuł Stephena Pita Cordera z 1967 roku *The significance of learners' errors*, w którym autor podkreślił wagę zdobywania wiedzy na temat autentycznych błędów uczących się w J2. Znaczenie błędów ujawnia się w trzech aspektach: jako informacja o tym, co uczący się już przyswoił; jakie techniki i strategie uczenia się rozwinął oraz w jaki sposób przebiega akwizycja języka. Podkreśleniu glotodydaktycznej relewancji błędów językowych w J2 towarzyszy u Cordera przekonanie o naturalnym i niezbieźnym charakterze błędów, a także ważna refleksja metodologiczna: jak należy badać błędy językowe¹.

Badania nad błędami stanowią najważniejsze działanie w zakresie empirycznego rozpoznawania trudności językowych użytkowników danego J1 w konkretnym J2. Najmocniej wydają się one pożądane tam, gdzie na styku J1 i J2 mocno działa transfer negatywny — jedna z najbardziej uchwytnych przyczyn błędów językowych. Interferencja międzyjęzykowa jest mechanizmem lapsogennym w przypadku spotkania J1 i J2 typologicznie podobnych i pokrewnych. Z tym właśnie przypadkiem mamy do czynienia u uczących się języka polskiego jako obcego (dalej: JPjO) Ukraińców. Popęniają oni wiele interlingwalnych błędów językowych wynikających ze zbieżności pomiędzy ukraińskim a polskim. Sprawności językowe w posługiwaniu się językiem polskim u Ukraińców wykazują charakterystyczną przepaść pomiędzy wyższym poziomem umiejętności receptywnych (rozumienie ze słuchu, czytanie) a niższym produktywnych (mówienie i pisanie). Te ostatnie są trudne dla omawianej grupy uczących się właśnie ze względu na niedostateczne zróżnicowanie J1 i J2 na wielu poziomach i we wszystkich podsystemach. Cierpi na tym poprawność językowa komunikatów w języku polskim Ukraińców, a błędy, które nie zostaną przepracowane, mogą ulec fosylizacji, czyli „skamienieniu” w interjęzyku, co w konsekwencji może spowodować brak możliwości dalszego rozwoju językowe-

¹ J. Arabski, *Errors as Indications of the Development of Interlanguage*, Katowice 1979, s. 16.

go w J2². Właśnie z tej przyczyny tak istotne jest rozpoznawanie błędów występujących u tej grupy uczących się, które powinno prowadzić do przygotowywania podręczników i pomocy dydaktycznych celowanych w autentyczne trudności językowe w języku polskim osób ukraińskojęzycznych pozwalających na pracę nad błędami już występującymi i zapobieganie tym, które mogą z dużym prawdopodobieństwem zostać popełnione.

Z pomocą w zdobywaniu wiedzy na temat empirycznie występujących trudności u uczących się JPjO Ukraińców przychodzi omawiana publikacja autorstwa Marii Zielińskiej napisana w języku ukraińskim. Książka przedstawia wyniki korpusowych badań nad błędami Ukraińców w polszczyźnie. Błędy osób ukraińskojęzycznych opisywano już w wielu opracowaniach szczegółowych — dokładny stan badań przedstawia autorka w recenzowanej pozycji (s. 24–26).

Omawiana publikacja jest obecnie jednym z trzech opracowań monograficznych dotyczących opisywanego problemu. Dwie pozostałe to *Język polski na Ukrainie w perspektywie glottodydaktycznej* autorstwa Jerzego Kowalewskiego w języku polskim (pełny korpus 7417 błędów na wszystkich, oprócz fonologicznego, poziomach języka według autorskiej klasyfikacji błędów) oraz *Błędy gramatyczne w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych* Dominiki Izdebskiej-Długosz (pełny korpus 5958 błędów gramatycznych: fleksyjnych i składniowych) także w języku polskim.

W recenzowanej pozycji przedstawiono reprezentatywne przykłady błędów językowych na wszystkich poziomach języka: fonologiczne, gramatyczne (w kategoriach gramatycznych imiennych i werbalnych), składniowe, leksykalne, a także w zakresie etykiety językowej. Wyekscerpowano 9539 błędów z około 30 tys. wypowiedzi ustnych i pisemnych młodzieży deklarującej polskie pochodzenie, zamieszkującej obwód lwowski, iwano-frankowski oraz tarnopolski, a więc część Ukrainy Zachodniej.

Tym, co wyróżnia omawianą pozycję spośród podobnych dotyczących błędów językowych w polszczyźnie Ukraińców, jest zastosowana metodologia badań, której warto poświęcić nieco uwagi. Celem badań Zielińskiej była nie tyle sama deskrypcja wybranych błędów, ale wyjaśnienie, na ile odchylenia od normy ogólnopolskiej (literackiej) oraz czynniki socjolingwistyczne funkcjonowania polszczyzny młodych mieszkańców Ukrainy Zachodniej wpływają na ich kompetencję komunikacyjną (s. 11). Prezentowana optyka jest zgodna ze stosunkiem do błędu językowego w J2 w podejściu komunikacyjnym, które przyniosło przede wszystkim relatywizację samego błędu językowego: od najmniej naruszających możliwość porozumienia między nadawcą a odbiorcą (a więc najmniej ważnych, lekkich) do najcięższych — takich, które całkowicie uniemożliwiają komunikację. Odniesienie zatem opisywanych błędów językowych do pojęcia kompetencji komunikacyjnej poszerzyło analizy o płaszczyznę kompetencyjną, pragmatyczno-językową, socjolingwistyczną.

Błędy wyjaśnia się w publikacji ponadto w kontekście interferencji języka ukraińskiego na polski, a także przy ustaleniu szerszego tła diachronicznego zjawisk językowych (od końca XIX wieku) — ich historycznych uwarunkowań, relacji wyekscerpowanych zjawisk w stosunku do współczesnego języka polonijnego w różnych regionach Ukrainy, polszczyzny osób uczących się JPjO, a także dialektu północnokresowego. Mamy zatem w opisywanej publikacji do czynienia z deskrypcją błędów na szerokim tle, ze wskazaniem

² E. Lipińska, *Język ojczysty, język obcy, język drugi. Wstęp do badań dwujęzyczności*, Kraków 2003, s. 93–94.

możliwych ich przyczyn, analogicznych zjawisk w polszczyźnie dawnej, w języku polskim tych uczących się polskiego Ukraińców, którzy nie wykazują się polskim pochodzeniem.

Dane do książki zbierano za pomocą analizy dostępnych informacji o badanych, ankiet, wywiadów indywidualnych i grupowych oraz obserwacji (uczestniczących i nieuczestniczących). Składa się ona z przedmowy oraz trzech rozdziałów zakończonych wnioskami. W rozdziale pierwszym *Teoretyczne i metodologiczne aspekty analizy kompetencji komunikacyjnej polskojęzycznej młodzieży na Ukrainie* autorka omawia cel badań, metody i techniki badawcze oraz charakteryzuje uzyskany materiał badawczy. Przedstawia także teoretyczne zaplecze analiz, a więc pojęcie kompetencji komunikacyjnej, porażki komunikacyjnej (niepowodzenia w porozumieniu), normy języka polskiego (na podstawie której wyróżniła elementy językowe stanowiące od niej odstępstwo). W tym rozdziale znajdziemy także opis stanu badań nad polszczyzną na Ukrainie.

Rozdział drugi *Aspekt socjolingwistyczny funkcjonowania polszczyzny młodzieży w obwodzie lwowskim, iwano-frankowskim oraz tarnopolskim* przynosi interesujące wyniki badań ankietowych na 453 respondentach ukraińskich deklarujących polskie pochodzenie. Przeprowadzone ankiety pokazują kontekst socjolingwistyczny, bardzo przydatny w badaniach błędów³, a w omawianej publikacji szczególnie szeroki. Kolejno omawia się w rozdziale strukturę narodowościową rodzin badanych, sfery wykorzystywania przez nich języka polskiego, poziom znajomości języka polskiego u respondentów, dostęp do polskojęzycznych massmediów i literatury, motywację uczenia się i/lub doskonalenia języka polskiego, ocenę sytuacji języka polskiego na Ukrainie.

Bardzo interesujące są szczegółowe dane na temat pochodzenia badanych, zwłaszcza dla czytelników nieznających społecznej struktury ukraińskiej Polonii. Okazuje się bowiem, że mamy do czynienia w połowie z „młoda” Polonią: jeden z rodziców jest Polakiem — wskazało tak aż 37% ankietowanych, oboje rodzice są Polakami — 9%, co daje w sumie niemal połowę odpowiedzi respondentów (s. 54). Wynik taki może dziwić w kontekście faktu, iż to Polska, a nie Ukraina jest kierunkiem migracyjnym.

Kolejnym ważkim zagadnieniem — w świetle analizy błędów w polszczyźnie respondentów — jest ich poziom zaawansowania językowego. Został on zbadany za pomocą samooceny według skali: bardzo dobrze, dobrze, słabo, wcale (s. 67). Metodologicznie nie odpowiada ona klasycznej pięciostopniowej skali Likerta (brakuje środkowego wskazania jako na przykład „średnio”), stąd wyniki tego badania należy przyjmować raczej wyłącznie poglądowo. Najczęściej respondenci oceniali swoje sprawności w polszczyźnie jako „dobre”, najrzadziej — jako „słabe”. Ponadto wypowiedzieli się na temat własnych trudności z polszczyzną. Z wypowiedzi tych wynika, że aż dla 87% język polski jest łatwy do opanowania. Znany jest fakt, iż polszczyzna jako system podobny do języka ukraińskiego jest najczęściej przez Ukraińców oceniana jako „łatwa”. Rozumiejąc język bez konieczności uprzedniego uczenia się (zjawisko interkomprensji)⁴, przyjmują, że

³ Analiza socjolingwistyczna pozwala ustalić tożsamość językowo-kulturową respondentów, z których prac wyekscerpowano błędy. Wydaje się, że tego typu (dodatkowe) badania nad samymi autorami prac i wypowiedzi powinny na stałe wejść do metodologicznego kanonu analiz lapsologicznych.

⁴ Początkowo termin interkomprensja oznaczał zdolność rozumienia przez jednostkę innych dialektów tego samego języka. Z czasem poszerzył swoje znaczenie także na zdolność rozumienia różnych języków w obrębie tej samej rodziny (P.E. Gębal, *Interkomprensja, strategie mediacyjne i nauczanie języków obcych*, [w:] *Thumaczenie dydaktyczne w nowoczesnym nauczaniu językowym*, red. E. Lipińska, A. Seretny, Kraków 2016, s. 79).

władanie nim nie będzie nastęrczać większych trudności, co zresztą jest faktem, jeśli chodzi o język codziennej komunikacji. Na wyższych poziomach jednak, w tekstach o wyższym poziomie dyscypliny formalnej okazuje się, iż to właśnie podobieństwo między J1 i J2 powoduje, że obok płynności polszczyzna Ukraińców odznacza się brakiem poprawności. Uświadomienie więc uczącym się, iż popełniają wiele błędów interlingwalnych, a poziom poprawności ich języka polskiego jest niski (często niższy od polszczyzny uczących się jej użytkowników języków do polskiego niepodobnych, na przykład chińskiego), powinno być jednym z pierwszych działań lektorów uczących te grupy odbiorców.

Rozdział trzeci — właściwy rozdział badawczy: *Językowo-komunikacyjne osobliwości polszczyzny młodzieży* — zawiera omówienie najbardziej reprezentatywnych błędów językowych oraz pragmatycznych (etykietalnych) danego typu.

Nieczęsto w opracowaniach na temat błędów językowych w J2 analizowane są błędy fonologiczne, toteż należy podkreślić, iż jednym z walorów omawianej pozycji jest to, iż znalazły się w niej także osobliwości na poziomie fonologicznym. Rozpatrzono je w trzech grupach: akcent, wymowa samogłosek i spółgłosek. Okazuje się, iż to ten ostatni aspekt jest największym problemem dla Ukraińców (46%), zaś mniejszym — wymowa samogłosek (35%) oraz akcentowanie (19%) (s. 101). Kolejną zaletą omawianej pozycji są zestawienia procentowe zaobserwowanych trudności, językowych odstępstw od normy. Dane ilościowe są zdecydowanie rzadsze niż jakościowe w opracowaniach błędów w J2 uczących się JPjO, a przecież to od nich zależy ustalenie programu działań dydaktycznych zorientowanych na doskonalenie językowe w zakresie poprawności oraz profi-laktykę błędów interlingwalnych.

Wśród błędów gramatycznych w kategoriach imiennych czołowe miejsce zajmuje problem rodzaju gramatycznego, akcentowany zawsze w opracowaniach dotyczących uczących się JPjO Słowian wschodnich, w tym Ukraińców⁵. W przedstawionym korpusie stosunek procentowy błędów w rodzaju wynosi 97%, a w liczbie — 3%, co faktycznie obrazuje skalę problemu. Nawet błędy w kategorii przypadku (42%) są rzadsze od wynikających z różnic w rodzaju gramatycznym (58% — rodzaj i liczba razem).

Przedstawione błędy w kategoriach werbalnych również pokrywają się z wyróżnieniami przez innych badaczy⁶. Przykładem niech będą formy czasu przeszłego: **Ja nie był* (zam. *Nie byłem*) (s. 137); odmiana czasowników w czasie teraźniejszym: **Oni biorą* (zam. *Oni biorą*) (s. 142); formy trybu warunkowego: **Gdybym chodziłam* (zam. *Gdybym chodziła*) (s. 153).

Bogaty materiał zebrano i zaprezentowano także w części dotyczącej błędów składniowych. Trzeba przyznać, że większość z nich jest popełniana także przez uczących się JPjO Ukraińców nieposiadających polskiego pochodzenia⁷. Błędy leksykalne analizo-

⁵ Por. A. Krawczuk, *Gramatyczna kategoria rodzaju w języku polskim i ukraińskim: paralele i kontrasty*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 63, 2012; D. Izdebska-Długosz, *O błędach rodzaju gramatycznego w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych*, [w:] *Pogranicza (nie tylko) Podkarpacia*, red. J. Pasterska, S. Uliasz, A. Luboń, Rzeszów 2016.

⁶ Por. J. Kowalewski, *Język polski na Ukrainie w perspektywie glottodydaktycznej*, Kraków 2017, s. 196–197, 223, 231; D. Izdebska-Długosz, *Błędy gramatyczne w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych*, Kraków 2021, s. 257–287.

⁷ Por. J. Kowalewski, *op. cit.*, s. 236–250; D. Izdebska-Długosz, *Błędy gramatyczne...*, s. 297–391.

wano w kilku oddzielnych grupach: zapożyczenia formalnosemantyczne i słowotwórcze, kalki semantyczne oraz osobliwości leksykalno-semantyczne (łączliwość wyrazów).

Jedną z najbardziej interesujących części rozdziału przedstawiającego błędy w polszczyźnie Ukraińców jest sekcja dotycząca etykiety językowej. Po pierwsze dlatego, że opracowań na ten temat wciąż nie ma wiele⁸; po drugie zaś — włączenie perspektywy pragmatyczno-językowej w rozważania nad błędami w języku polskim Ukraińców właśnie w kwestii grzeczności językowej jest koniecznością ze względu na duże kontrasty w realizacji poszczególnych typów aktów mowy (szczególnie w kontaktach oficjalnych) w języku polskim i ukraińskim, i wynikające z owych różnic błędy. Umiejętność konstruowania prawidłowego aktu mowy zgodnego z intencją nadawcy szczególnie w kontaktach o charakterze oficjalnym rzutuje na wizerunek społeczny interlokutora i może mieć niebagatelny wpływ na jego przyszłość edukacyjną i zawodową — szczególnie jeśli zamierza on osiedlić się na stałe w Polsce. W publikacji nietypowe etykietalne elementy językowo-komunikacyjne zostały przeanalizowane w następujących grupach: zwroty do odbiorcy, przedstawianie się, życzenia i gratulacje, kondolencje, prośby, propozycje i odmowy przyjęcia propozycji.

Monografię kończą wnioski wysunięte przez autorkę. Stwierdza ona, iż 74% wyekscerpowanych błędów nie ma wpływu na pomyślny przebieg komunikacji. Z punktu widzenia zatem podejścia komunikacyjnego nie można ich nazwać błędami — czego zresztą autorka nie czyni, konsekwentnie nazywając je „osobliwościami”, „nietypowymi elementami”, „specyficznymi cechami”, „elementami wyróżniającymi się na tle normy ogólnopolskiej”, „jednostkami nietypowymi”, „odstępstwami od normatywnego języka polskiego” itp. Jedyne 26% odstępstw od normy może — według autorki — ujemnie wpływać na perlokucję. Wniosek taki wydaje się optymistyczny — trzy czwarte odchyłeń nie wpływa na powodzenie komunikacji, zatem może się ona odbywać bez większych przeszkód. Autorka jednakże wysuwa konkluzję, iż „poddane analizie wyróżniające się na tle ogólnopolskiej normy językowej elementy, pochodzące z polszczyzny młodych użytkowników języka polskiego, świadczą o niewystarczającym poziomie ich kompetencji komunikacyjnej, co daje się prześledzić we wszystkich jej wzajemnie powiązanych składnikach-kompetencjach” (s. 284).

Może budzić wątpliwości fakt, na jakiej podstawie poziom kompetencji komunikacyjnej badanych jest uznany za niewystarczający; w odniesieniu do jakiej płaszczyzny — jeśli bowiem do komunikacyjnej, pragmatyczno-językowej — a tak czyni autorka, to wniosek taki wydaje się nieuprawniony. Można zatem zapytać, czy przyjmowanie perspektywy komunikacyjnej w przypadku błędów Ukraińców w polszczyźnie nie stanowi swoistej pułapki. Nazwanie osobliwości językowych „błędami” (uprawnienia do tego fakt wykroczenia przeciw normie języka polskiego)⁹ oraz podanie ich liczby uprawniałoby przecież do wniosku, iż występuje problem z poprawnością językową w języku polskim Ukraińców.

⁸ A. Krawczuk, *Struktury referujące z wyrazami pan/pani w polskojęzycznej prasie na Ukrainie: grzeczność czy niegrzeczność?*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 20, 2013; *idem*, *Zwracanie się do adresata w polszczyźnie osób polskiego pochodzenia na Ukrainie*, [w:] *Polonistyka w Europie. Kierunki i perspektywy rozwoju*, red. G. Filip, J. Pastarska, M. Patro-Kucab, Rzeszów 2013.

⁹ Według Andrzeja Markowskiego błędy językowe to „nieświadome odstępstwa od obowiązujących w danym momencie normy językowej, czyli takie innowacje, które nie znajdują uzasadnienia funkcjonalnego” (*idem*, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2008, s. 55).

Omawiana pozycja stanowi kompetentne źródło informacji o szczegółowych trudnościach w polszczyźnie młodych użytkowników języka ukraińskiego deklarujących polskie pochodzenie. Powinna stanowić obowiązkową lekturę dla lektorów JPjO pracujących z użytkownikami języka ukraińskiego. Publikacja stanowi istotne wzbogacenie tych zasobów wiedzy teoretycznej oraz empirycznej, które prowadzą do stworzenia metodyki szczegółowej nauczania JPjO w środowiskach ukraińskojęzycznych. Szerokie spektrum dokonanych analiz nad błędami oraz bogaty kontekst socjolingwistyczny sprawiają, że pozycja ta wykracza daleko poza czyste analizy lapsologiczne.

Dominika Izdebska-Długosz

ORCID: 0000-0003-1603-8604

Uniwersytet Jagielloński

Bibliografia

- Arabski J., *Errors as indications of the development of interlanguage*, Katowice 1979.
- Gębał P.E., *Interkomprehensja, strategie mediacyjne i nauczanie języków obcych*, [w:] *Tłumaczenie dydaktyczne w nowoczesnym nauczaniu językowym*, red. E. Lipińska, A. Seretny, Kraków 2016.
- Izdebska-Długosz D., *Błędy gramatyczne w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych*, Kraków 2021.
- Izdebska-Długosz D., *O błędach rodzaju gramatycznego w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych*, [w:] *Pogranicza (nie tylko) Podkarpacia*, red. J. Pasterska, S. Uliasz, A. Luboń, Rzeszów 2016.
- Kowalewski J., *Język polski na Ukrainie w perspektywie glottodydaktycznej*, Kraków 2017.
- Krawczuk A., *Gramatyczna kategoria rodzaju w języku polskim i ukraińskim: paralele i kontrasty*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 63, 2012.
- Krawczuk A., *Struktury referujące z wyrazami pan/pani w polskojęzycznej prasie na Ukrainie: grzeczność czy niegrzeczność?*, „Acta Universitatis Lodzianae. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 20, 2013.
- Krawczuk A., *Zwracanie się do adresata w polszczyźnie osób polskiego pochodzenia na Ukrainie*, [w:] *Polonistyka w Europie. Kierunki i perspektywy rozwoju*, red. G. Filip, J. Pasterska, M. Patro-Kucab, Rzeszów 2013.
- Lipińska E., *Język ojczysty, język obcy, język drugi. Wstęp do badań dwujęzyczności*, Kraków 2003.
- Markowski A., *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2008.